

Pranciškonų įtaka Vilniaus miesto plėtrai ir miestiečių dvasiniam bei kultūriniam gyvenimui³

Įžanga

Straipsnyje nagrinėjamas pirmųjų pranciškonų atėjimas į Lietuvą, Vilniaus pranciškonų ordino pradžia Vytenio ir Gedimino laikais, brolių įtaka Vilniaus miestui, amatininkų cechams ir brolijoms susiformuoti. Aptariami pranciškonų kontaktai su miestelėnais ir diduomene, brolių įtaka visuomenės pamaldumui ir socialinei veiklai.

Pranciškonų pradžia Vilniuje

Pirmosios žinios apie pranciškonus Lietuvoje siekia XIII a. – broliai apaštalavo iš Rygos vienuolyno, bet neturėjo galimybės įsitvirtinti. Vilniuje broliai buvo jau Gedimino laikais. Jo valdymo metu pranciškonai turėjo savo bažnyčias Vilniuje ir Naugarduke. Apie tai sužinome iš kunigaikščio laiško popiežiui Jonui XXII. Valdovas atsakė į popiežiaus laišką, kuriame šis įkalbinėjo Gediminą priimti krikščionybę. 1322–1323 m. šiam popiežiui, taip pat Hanzos miestams bei dominikonams ir pranciškonams Gediminas išsiuntė laiškus, kuriuose užtikrino, kad rūpinis krikščionių tikėjimu, parašė kad Vilniuje ir Naugarduke elgetaujantiems ordinams pastatė bažnyčias, taip pat pažymėjo, jog yra pasirengęs priimti krikštą. Jo sekretoriais buvo pranciškonai Bertoldas ir

¹ <https://orcid.org/0009-0000-5784-8828>

² Marek Adam Dettlaff OFMConv. – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, istorinių knygų serijos *Studia Franciscana Lithuanica* įkūrėjas (iniciatorius) ir šios knygų serijos redakcinės kolegijos narys, knygos *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku* (2017) ir daugelio istorinių straipsnių autorius. Straipsniuose daugiausia nagrinėja Mažesniųjų brolių konventualų ordino Lietuvoje istoriją. Pranciškonų kultūros centro ir Vilniaus kultūros ir dvasingumo centro įkūrėjas.

³ Pranešimas buvo perskaitytas Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijoje tarptautinės mokslinės konferencijos metu: *Vilnius krikščioniškoje Europoje tarp miestiniai istorijos ryšiai*, 2023.02.04, Vilnius.

Henrikas, taip pat dominikonas Mikalojus⁴. Tad galima teigti, kad pirmą kartą Vilniaus pavadinimas buvo parašytas jų ranka. Gedimino atsiverimas, taip pat žmonių pakrikštijimas nebuvo įgyvendintas. Gediminas persigalvojo, pakeitė savo planus, o pranciškonus pašalino iš savo patarejų rato. Kryžiuočiai apskundė pranciškonus, kad šie suklastojo Gedimino laiškus. Nepaisant tokios susiklosčiusios situacijos, Gediminas vis tiek leido toliau broliams pranciškonams veikti Vilniuje ir rūpintis vietinių katalikų sielovada, jų dvasiniu gyvenimu. Žinoma, kad 1324 m. į Vilnių atvyko brolio Gerhardo vadovaujama pranciškonų misionierių grupė. Kunigaikštis Gediminas savo laiške pranciškonų ordinui prašė atsiųsti misionierių, kurie mokėtų lenkų, žiemgalių ir prūsų kalbas⁵. Tad mažesnieji broliai ne tik vykdė misijinę veiklą, bet ir aptarnavo esamus katalikų krikščionis.

Mažai kas žinoma apie to meto Čekijos–Lenkijos provincijos pranciškonų veiklą Lietuvoje, tačiau ši provincija turėjo būti nemaža, nes „XXIV generolų kronika“ Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę priskyrė prie Čekijos provincijos. Šioje kronikoje yra išlikęs pasakojimas apie minėtos provincijos dviejų misionierių – Martino iš Ahdo ir Ulricho iš Adlenchovicės – kankinystę Vilniuje. Antroji pranciškonų kankinystė įvyko Vilniuje apie 1369 m. Šių penkių pranciškonų kankinystė aprašyta Baltramiejaus iš Pizos knygoje. Vilniuje buvo nužudyti penki pranciškonai: gvardijonui buvo nupjautos rankos ir kojos, vėliau jis buvo įsodintas į laivelį ir paleistas vienas plaukti pasroviui. Kiti keturi broliai buvo užkapoti kalavijais. Ši pranciškonų misija buvo susijusi su Rygos arkivyskupu čekų pranciškonu Frydrichu Peršteinu (1304–1341)⁶.

⁴ Baronas Darius, *Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a.*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 19–20; Dettlaff Marek Adam, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 50.

⁵ Narbutas Sigitas, *Trys Gedimino 1323 metų gegužės 26 dienos laišakai*, „Metraščiai ir kunigaikščių laišakai“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 111.

⁶ Baronas Darius, *Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a.*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 23–24. Išsamiai apie pranciškonų kankinystę Vilniuje rašė Darius Baronas savo knygoje: Baronas Darius, *Vilniaus Pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

Iš didžiojo kunigaikščio Algirdo valdymo laikų yra išlikusi vėlesnė legenda apie 14 ir 36 pranciškonų, kurie buvo kilę iš Čekijos–Lenkijos provincijos, kankinystę. Faktas yra tas, kad broliai savo auka paruošė lietuvių tautą priimti Gerąją Naujieną⁷.

1386 m. ruošdamasis įvesti krikščionišką tikėjimą Lietuvoje, didysis kunigaikštis Jogaila iš Čekijos–Lenkijos provincijos pakvietė daugiau pranciškonų, kad šie prisijungtų prie esamų brolių⁸.

Lietuvos krikštas buvo pavestas Sereto vyskupui pranciškonui Andriejui. Jis buvo kilęs iš Mažosios Lenkijos, jau 1354 m. buvo įžymus pamokslininkas Mazovijoje ir Vengrijos karalienės Elžbietos nuodėmklausys. 1371 m. Krokuvoje Andriejus buvo išventintas į vyskupus ir gyveno Lenkijoje. 1386 m. dalyvavo krikštijant Jogailą, po metų išvyko į Lietuvą, kur jam dalyvaujant 1387 m. vasario 22 d. Vilniuje buvo krikštijami Lietuvos kunigaikščiai ir bajorai, o 1387 m. dalyvavo krikštijant visą Lietuvos tautą. 1388 m. vasarą Poznanės vyskupas Dobrogostas jam paskyrė 1387 m. pastatyti Vilniaus katedrą. Per dešimt savo tarnavimo metų vyskupas Andriejus sukūrė Vilniaus diecezijos – katalikų bažnyčios Lietuvoje – pamatus⁹.

Lenkija ir Livonija tuo metu buvo tie kraštai, iš kurių į Lietuvą sklido pranciškonų veikla. Greitu laiku pranciškonai Lietuvoje išsikovojo stabilią padėtį, jų veikla buvo glaudžiai susijusi su Čekijos–Lenkijos provincijos broliais ir pagrindinėmis Italijos institucijomis.

Pranciškonai iki XIV a. pabaigos Vilniuje buvo įsikūrę keturiose vietose. Pirmoji vieta buvo dabartinės Vilniaus katedros teritorijoje. 1980–1990 metais archeologai šioje šventovėje atrado pirmosios bažnyčios pamatų liekanas. Istoriko Dariaus Barono ir archeologo Gedimino Vaitkevičiaus teigimu, tai ne pagoniškos šventyklos ar Mindaugo katedros liekanos, o Gedimino laikais pastatyta ar net perstatyta Vytenio laikų bažnyčia, skirta pranciškonams¹⁰. Antroji vieta – tai Šv. Onos bažnyčia, sto-

⁷ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 52.

⁸ Ten pat, p. 53.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Baronas Darius, *Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a.*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 20–22; Vaitkevičius Gediminas,

vėjusi pilies kalno šiaurės vakarų papėdėje. Ji žinoma nuo 1390 m., tikėtinas šios bažnyčios fundatorius – pirmasis Vilniaus vyskupas pranciškonas Andriejus Jastrembecas. Broliai bažnyčią aptarnavo iki 1534 m., po to bažnyčią perdavė Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškiui¹¹. Ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, ir vienuolynas buvo pastatyti dar prieš 1387 metus, o apie Šv. Mikalojaus bažnyčią pirmas žinias randame 1385 metų Vilniaus kapitulos aktuose¹². Taigi galima įsivaizduoti, kad, vyskupui Andriejui perimant pranciškonų bažnyčią ir jai suteikiant katedros titulą, broliai perėjo į kitas Vilniaus miesto vietas. Pirmiausia ten, kur gyveno Gedimino pakviesti amatininkai, pirkliai, išpažįstantys krikščionybę, tai yra į tas miesto dalis, kur buvo kelias į Trakus ir į kitas pilies dalis, kur dar gyveno pagonys ar ką tik atsivertusieji į krikščionių tikėjimą, kad sutvirtintų jų tikėjimą¹³.

Nuo pat pradžių labai svarbus buvo socialinis brolių darbas. Iš Gedimino laikų žinomas hospisas (*hospicjum*), kuris galėjo veikti pilies teritorijoje. Hospisas buvo vieta, kur keliaujantieji galėjo laikinai apsisoti ir pailsinti, bendrauti su kitais keliaujančiais asmenimis ir tokiu būdu sužinoti apie kitų miestų ir kraštų naujienas¹⁴.

Vilniaus įkūrimas, ser. *Vilniaus sąsiuviniai*, t. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 61.

¹¹ Detlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 65; Baronas Darius, *Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje*, „Krikščioniškojo gyvenimo Lietuvoje atodangos: XIV–XX a.“, ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 8, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, p. 17.

¹² Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 36; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I (1387–1507), išleido Jan Fijałek ir Władysław Semkowicz, Kraków, 1948, Nr. 33, p. 59.

¹³ Baronas Darius, *Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje*, „Krikščioniškojo gyvenimo Lietuvoje atodangos: XIV–XX a.“, ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 8, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, p. 15–18; Vaitkevičius Gediminas, *Vilniaus įkūrimas*, ser. *Vilniaus sąsiuviniai*, t. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 60.

¹⁴ Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 33–34.

Pranciškonų įsitvirtinimas Vilniuje XV a.

Brolių tarnystė nuo pat pradžios kėlė susidomėjimą. Atsirasdavo fundatorių ir vienuolyno rėmėjų. Pasauliečiai su pranciškonų ordino broliais glaudžiai sugyveno ir artimai bendravo. Pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų *in arena* vienuolynas, iki 1387 m. įsteigtas Vilniuje, buvo traukos centras visų sluoksnių bei tautybių žmonių – nuo Gediminaičių iki paprastųjų miestiečių. Pirmieji rėmėjai – tai yra Vytautas ir jo brolis Žygimantas, taip pat su Jogaila bei Vytautu susigiminiavę Alšėniškiai, pirklys ir diplomatas Hanulas, kuris dalyvavo derantis dėl Jogailos santuokos su Jadvyga ir dėl LDK unijos su Lenkijos karūna, – suteikė pranciškonams žemės Kenoje, Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia su greta jos esančia teritorija, Motiejus Valachas, didikai, valdovo dvaro ponai bei valstybės pareigūnai su šeimomis: Goštautai, Radvilos (pastebėtina, kad su jų dovanojimo aktu susijęs pirmą kartą paminėto kaip liudininko palaimintojo Mykolo Giedraičio vardas¹⁵), Svirskiai, Kučiukai, Montautas, Niemiras, Gimbutas, Giedraičiai, Daugirdaičiai. Vietiniai bajorai Goskovičiai, kurie dalyvavo prekyboje su Gdansko piliečiais, taip pat aukojo savo turtą broliams už dvasines paslaugas¹⁶.

Paremti pranciškonus skatino noras prašyti jų maldų, siekis dėkoti už gautas malones aukojant bažnyčiai, taip pat ir indulgencijos, kurių tikslas buvo pritraukti tikinčiuosius į bažnyčią tam tikromis progomis. Konvento geradariai buvo įrašomi į specialią knygą, taip tapdami vienuoliškos brolijos dvasiniais nariais. Tarp konvento geradarių galima pastebėti giminių arba pareigybių ryšį, kuris, padedant Vilniaus konvento broliams, sudarė sąlygas stiprėti Vilniaus vienuolynui tame regione, o kartu ir Vilniaus mažesniųjų brolių vienuolynas pamažu virto LDK religinio gyvenimo centru. Nors IV Laterano suvažiavime Bažnyčios tėvai nusprendė, kad naujosios elgetaujantios brolijos negali atlikti parapijos dvasininkų pareigų (klaudyti išpažinties, liudyti santuoką, laidoti mirusiųjų savo bažnyčiose), tačiau popiežiai visada teikdavo išimtines privilegijas šiems broliams, ypač tiems, kurie dirbo naujai įkurtose vyskupijose.

¹⁵ Sielepin Adelajda, *Michael Giedrojc (1420?–1485) a Christian of Timeless Spirituality. Before His Beatification*, „Sotr“, 2018, vol. 65/93, p. 23.

¹⁶ Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 37.

Indulgencijų sąlygos mums padeda suprasti, kokie kultai tuo metu buvo populiarūs arba buvo skatinami XV a. Vilniuje. 1474 m. tikintieji buvo raginami eiti į bažnyčią per visas Švč. Dievo Motinos, šventųjų Pranciškaus, Mikalojaus, Antano, Liudviko, Klaros šventes; pabrėžiama, kad reikia dalyvauti Dievo Kūno procesijoje, medituoti apie Viešpaties Kančią, Dievo Motiną bei melstis už Romos Katalikų Bažnyčia. Verta pažymėti, kad per šitą laiką broliai gaudavo nemažai indulgencijų ir atlaidų. Atlaidai buvo teikti ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai ir Šv. Mikalojaus bažnyčiai. 1456 m. iš Romos į Vilnių atvyko įgaliotieji komisari, ištyrė brolių vilniečių darbus ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčią titulavo *Ecclesia veneralibissima* vardu¹⁷.

Per XV a. pranciškonai sustiprino savo materialinę bazę Vilniuje ir jo apylinkėse, į pietus ir rytus nuo miesto: Kenoje, Ribiškėse, Nemėžyje, Medile, Merkinėje, Rukainiuose, Jašiūnuose¹⁸.

Iš visų Romos Bažnyčios ordinų pranciškonai turėjo didžiausią įtaką lietuvių evangelizacijoje iki jėzuitų atėjimo¹⁹. Iš dovanų aktų, rašytų pačiame vienuolyne, žinoma, kad pas pranciškonus lankėsi lietuviai, lenkai, vokiečiai, taip pat buvo ir rusėnų bei totorių²⁰.

Pranciškonai Vilniuje XVI a.

Po oficialaus Pranciškonų ordino padalijimo 1517 m. pranciškonai gavo Mažesniųjų brolių konventualų pavadinimą. Iki tol jie buvo vadinami Mažesniaisiais broliais (*Fratrum Minorum*), o vėliau taip buvo pavadinti observantai, kurie šį pavadinimą pradėjo vartoti tik nuo XIX amžiaus²¹. Vilniaus vienuolynas nepriėmė observancijos ir toliau tęsė savo darbus Dievo ir miesto naudai. 1962 m. Vilniaus universiteto bibliotekoje buvo atrastas Onos Matusevičiūtės seniausias lietuviškai parašytas pote-

¹⁷ Ten pat, p. 41–45; Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 67.

¹⁸ Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 46.

¹⁹ Ten pat, p. 36.

²⁰ Ten pat, p. 47.

²¹ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje*, „Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis“, t. 36, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2012, p. 16.

rių tekstas. Jis įrašytas ranka 1503 m. Strasbūre išleistos lotyniškos knygos „Traktatus sacerdotalis“ antraštiniame lape. Knyga priklausė Vilniaus pranciškonų vienuolynui, šios knygos antraštiniame lape ranka pirmą kartą užrašytos lietuviškos maldos „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“, Apaštalų tikėjimo išpažinimas, „Garbė Dievui Tėvui“ ir žegnonė²². Ši knyga greičiausiai tarnavo broliams, kol vienuolynas po maro buvo uždarytas ir knyga buvo perkelta į bernardinų vienuolyną. Šis faktas rodo ir patvirtina, kad broliai, atėję į Lietuvą, nuo pat pradžių rūpinosi, kad Lietuvių tauta sąmoningai išpažintų tikėjimą. Jau iš krikšto aprašymo matyti, kad lietuviai buvo mokomi maldos savo kalba. Taip pat reikia paminėti, kad vienas lietuvių kalbos raštijos pradininkas Stanislovas Litanus – Stanislovas Rapolionis, – gimęs 1485 metais, buvo Vilniaus pranciškonų vienuolyno vienuolis, tačiau susidomėjo Martyno Liuterio mokymu ir išėjo iš vienuolyno²³. Tai rodo, kad lietuvių kalbos tradicija buvo stipri Vilniaus pranciškonų vienuolyne. Broliai per visą laiką iki vienuolyno panaikinimo caro laikais stengėsi, kad būtų lenkų ir lietuvių kalbos pamokslininkų. O ir iki XVI amžiaus broliai pamokslavo ir vokiškai²⁴.

1517 m. vasario 18 d. Vilniaus vyskupas ir Mažesniųjų brolių konventualų Lietuvos vikariato vikaras Paulius, kuris rezidavo Vilniuje, brolijos vardu parašė raštą į Romos kuriją, prašydamas, kad popiežius kanonizuotų karalaitį Kazimierą. Vienuolių raštas buvo išsamesnis. Po trijų mėnesių gegužės 10 d. tokį prašymą parašė karalius Žygimantas Senasis. Broliai apie Kazimierą dažnai kalbėdavo pamoksluose, skelbė apie žmonių patirtas malones užtariant Kazimierui²⁵. Tai rodo, kaip stipriai vienuoliai palaikė vietinį pamaldumą, tradicijas ir kultūrą.

1522 m. karalius Žygimantas Senasis patvirtino privilegijų raštą, kurį jam pateikė Vilniaus pranciškonai. Tame rašte pirmą vietą tarp donatorių

²² Zinkevičius Zigmantas, *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 71.

²³ Žemaitaitis Algirdas Mikas, *Eišiškių žemės pažiba – Stanislovas Rapolionis*, „Vokuta“, 2011.06.18, Nr. 12 (726), p. 11.

²⁴ Kantak Kamil, *Czy franciszkanie wileńscy byli rozsadnikami religijnej reformy niemieckiej w w. XVI?*, „Ateneum wileńskie“, rocznik X, Wilno, 1935, p. 167.

²⁵ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVIIa.)*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 68–69; Rabikauskas Paulius SJ, *Święty Kazimierz, patron Litwy*, Kraków: WAM, 1997, p. 82–84.

užima Hanulas, Vilniaus vietininkas, o kiti dovanotojai tai Lietuvos dieji kunigaikščiai Žygimantas ir Vytautas bei kt.²⁶

Vilniaus vienuolynas priklausė Čekijos–Lenkijos pranciškonų provincijos Lietuvos vikariatui. 1517 m. Lenkijos provincija atsiskyrė nuo Čekijos ir tapo nepriklausoma provincija. 1625 m. buvo įsteigta atskira nuo Lenkijos Rusijos–Lietuvos pranciškonų provincija. O 1686 m. įsteigta Lietuvos pranciškonų provincija, kurios centras buvo Vilniaus vienuolyne²⁷.

Prie Vilniaus vienuolyno jau nuo XVI amžiaus veikė įvairios brolijos ir amatininkų cechai. Brolijos vienijo tikinčiuosius, praktikuojančius gilų pamaldumą konkrečiam šventajam arba tikėjimo slėpiniui. Brolijos turėjo iš savo narių paskirtus vyresnius, rinkdavosi į pamaldas, dalyvaudavo laidotuvėse. Bažnyčioje brolijos turėjo savo altorius, rūpinosi jų ir liturginių reikmenų priežiūra bei atnaujinimu. Paskirtas vienuolyno kunigas ėjo brolijos kapeliono pareigas. Brolijų pastangomis tarp tikinčiųjų labiausiai sklido pranciškoniškojo maldingumo formos. Neatsitiktinai vienuoliškose konstitucijos buvo reikalaujama rūpintis brolijomis. Ankstyviausios Vilniaus vienuolyno brolijos buvo Šventojo Pranciškaus virvės, amatininkų ir Kristaus kančios brolijos²⁸.

Šv. Pranciškaus virvės brolijos (lot. *Confraternitas chordigerorum*) pavadinimas susiejamas su virve, skirta šventojo garbei ir privaloma ryšėti kiekvienam brolijos nariui. Šios brolijos pradžia susijusi su popiežiaus Siksto V (1585–1590) 1586 m. gegužės 9 d. Breve. Kartu su kitų pranciškonų brolijomis Vilniaus brolija buvo susieta su arkibrolija Asyžiuje. Šv. Pranciškaus virvės brolijos nuostatuose, be maldingumo ir asketinių pratybų, buvo akcentuojama visuomeninė ir karitatyvinė narių

²⁶ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 104; Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 47–52.

²⁷ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 57–58, 109–113.

²⁸ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Brolijos ir amatininkų cechai prie Vilniaus pranciškonų vienuolyno nuo XVII a. iki vienuolyno uždarymo 1864 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje. Provincijos veikla XVII–XIX a.“, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 11–14.

veikla. Kiekvienas stojantysis į broliją privalėjo atlikti išpažintį, priimti šv. Komuniją, atleisti priešams ir padaryti kokį nors gailestingumo darbą. Brolijos nariai buvo įpareigoti padėti vargšams, lankyti ligonius. Kasmet antrąją Sekminių dieną vykdavo brolijos susirinkimas, kurio metu buvo renkami vyresnieji. Kiekvieno mėnesio 3 sekmadienį vykdavo brolijos pamaldos, šv. Pranciškaus garbei skirtos giedotinės mišios, rytą ir per mišparus procesijos su Švč. Sakramentu. Tuomet būdavo galima laimėti visuotinius atlaidus. Trečiadieniais, šv. Pranciškui skirtą savaitės dieną, būdavo organizuojama iškilminga votyva šventojo garbei. Visi broliai dalyvaudavo mirusio brolijos nario laidotuvėse, taip pat kasmetinėse pamaldose už mirusius brolius. Egzekvijų metu pašvęsta virvė būdavo dedama ant karsto, pamaldų metu būdavo giedamos įvairios giesmės, litanijos, maldos šv. Pranciškui, šv. Bonaventūros himnas. Brolija turėjo savo vėliavą ir votą prie Šv. Pranciškaus altoriaus²⁹.

XVI a. minima amatininkų (*cerdonum*), vadinama šv. Kilijono, brolija, kurią įkūrė odininkai. Pranciškonų Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje jie turėjo gražiai auksu ir paveikslais papuoštą koplyčią. Kardinolas Tomas (1500–1521?) suteikė 100 dienų atlaidus aplankiusiems koplyčią šventųjų kankinių Kilijono ir jo draugų šventės proga. Jis taip pat leido – pirmiausia sekmadieniais – rengti procesijas su Švč. Sakramentu³⁰.

Kristaus Kančios brolija (lot. *Compassionis Jesu Christi et Beatissimae Mariae Virginis*) minima provincijolo Jono Romartovijaus 1598–1612 vizitacijos aktuose. Ši brolija žinoma dar ir Gerosios Vilties brolijos vardu. 1595 m. vyskupo Martyno Šiškovskio iniciatyva buvo įsteigta Krokuvoje. Popiežius Klemensas VIII pripažino vyskupą Martyną Kristaus kančios brolijos steigėju. Jis ir pritarė, kad ši brolija būtų įkurta Vilniuje 1610 m. sausio 30 d. Kristaus Kančios brolijos išskirtinis bruožas – gilus pamaldumas Kristaus kančiai, susitelkimas į Kristaus kryžių ir sopulingosios Dievo Motinos tikėjimo slėpinius. Šis religingumas pasireiškė dar per 15 pakopų Kristaus kančios pamaldumo praktikas. Dalyvavimas brolijos veikloje skatino žmones nuosekliai religiniam gyvenimui, sistemingai eiti išpažinties, priimti šv. Komuniją, budėti ir būti pasiruošusiems stoti Dievo akivaizdoje. Didžiąją meilės artimui pamoką, suvoktą per kryžiaus slėpinį, siekta perkelti į gyvenimą atliekant gailestingumo darbus, patarnaujant vargdieniams, ligoniams ir kaliniams.

²⁹ Ten pat, p. 12–13.

³⁰ Ten pat, p. 13.

XVIII a. brolija įgijo ir šv. Kryžiaus relikviją. Ją 1739 m. sausio 14 d. iš Romos pranciškonas Laurynas Drangovskis (*Drągowski*) atvežė į Vilnių³¹.

Aleksandro Jogailaičio laikais įsteigtas batsiuvių cechą gliaudėsi prie Šv. Jono bažnyčios. Iš XVI a. aštuntajame dešimtmetyje užfiksuoto ginčo tarp pranciškonų vikaro kun. Jono Ezdrašo ir Šv. Jono bažnyčios klebono Jarčevskio aiškėja, kad tuo laiku batsiuviai buvo pranciškonų bažnyčioje. Akivaizdu, kad tik laikinai, nes 1595 m. jie vėl minimi grįžę į Šv. Jono bažnyčią³².

XVI a. bažnyčią ir vienuolyną ištiko nelaimės. 1533 m. Švč. Mergelės Marijos bažnyčią suniokojo gaisras. Broliai greitai atstatė bažnyčią ir ją uždengė nauju stogu³³.

1552 m. vienuolyną ištiko sunkus išbandymas. Lietuvą, taip pat ir Vilnių, pasiekė maras, plitęs iš Livonijos. Liga neaplenkė ir pranciškonų vienuolyno. O jo gyventojai buvo apkaltinti tuo, kad laiku neišpėjo apie baidą ligą. Už tai iš jų buvo atimta teisė valdyti jiems priklausiusias gėrybes bei konfiskuota dalis jų turto. Nepaisant to, kaltinamieji toliau slaugė maro aukas, dėl ko ir patys užsikrėtė. Netrukus vienuolyne išmirė broliai. Bažnyčia buvo uždaryta. Sidabriniai liturginius indus turėjo perimti Vilniaus kapitula. Kaip rodo dokumentai, po kelių dešimtmečių 1595 m. spalio 4 d. pranciškonai paprašė grąžinti sidabrą. Broliai grįžo į vienuolyną³⁴. Valdant provincijolui Stanislovui iš Opočnos, vienuolyno būklė buvo sudėtinga, nes plito naujas tikėjimas – protestantizmas. Pranciškonai tapo agresijos aukomis. Reformacijos sąjūdžio sukeltos bangos veikė provincijos vienuolių drausmę ir vadovybei nuolat reikėjo kovoti su nuosavybės turėjimo yda tarp vienuolių. Tokia padėtis pasikeitė į gerą pusę tik ėmus provincijai vadovauti tėvui Jonui Donatui Caputo³⁵.

Vilniaus pranciškonų bendruomenę nelaimė užklupo 1610 m., kai netoli konvento kilęs gaisras sukėlė pavojų visam vienuolynui ir bažnyčiai.

³¹ Ten pat, p. 13–15.

³² Ten pat, p. 20–21.

³³ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVII a.)*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 62.

³⁴ Ten pat, p. 63–64.

³⁵ Ten pat, p. 64.

Geradariams padedant bei pardavus kai kurias vienuolynui priklausiusias žemes mieste, broliai atstatė savo konventą³⁶.

Vilniaus vienuolynas nuo XVII a. iki uždarymo 1864 m.

XVII a. Vilniaus pranciškonai atgaivino bendruomeninį gyvenimą ir įkūrė naują vienuolišką provinciją, pavadintą Šv. Kazimiero karaliaičio Mažesniųjų brolių konventualų provincija³⁷. Pranciškonai ir toliau glaudžiai bendradarbiavo su Vilniaus miesto bendruomene, taip pat prisidėjo prie Vilniaus meno ir architektūros, leidybos. Galima sakyti, kad vienuolyno broliai daug prisidėjo prie tuometinio Vilniaus meno ir architektūros. Tarp brolių atsirado meno kūrėjų, kaip antai: Antanas Karenga, architektas Kazimieras Kamienskis. Buvo brolių, kurie tarnavo Vilniaus vyskupijai, priimdami vyskupo tarnystę, – tai tėvas Feliksas Tovianskis³⁸. Tėvas Kazimieras Kamienskis (1751–1828) buvo vienas iš Lietuvos klasicizmo pradininkų-kūrėjų. Mokėsi Vilniaus pranciškonų kolegijoje. 1777 m. tęsė mokslus Bolonijos universitete. Ten studijavo architektūrą. 1778 m. dirbo prie Vilniaus pranciškonų vienuolyno ir bažnyčios rekonstrukcijos, taip pat ir prie kitų pranciškonų vienuolynų bei bažnyčių. Dėstydamas matematiką, fiziką, logiką Kražių kolegijoje, K. Kamienskis 1798 m. parašė vadovėlį apie architektūros pradmenis ir pastatų konstrukcijas³⁹. Tėvas Antanas Karenga (gimimo data nežinoma, mirė 1784 m. Romoje) buvo Lietuvos provincijos provincijolu, buvo raižininkas. Turėjo nemažai užsakymų organizuoti, papuošti Vilniaus miesto šventes ir įvairius renginius. Jo giminaitis Ignas Karenga mokėsi pas jį grafikos⁴⁰.

³⁶ Ten pat, p. 65.

³⁷ Makarczyk Józef, *Prowincja Litewsko-Białoruska Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych w latach 1687–1845*, Grodno 2012, p. 20–24.

³⁸ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentalni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 128–130.

³⁹ Čerbulėnas Klemensas, *Architektai ir jų kūryba*, „Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio“, red. Algė Jankevičienė, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 291–292; Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentalni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 257.

⁴⁰ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentalni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 162; Lietuvos valstybės istorijos archyvas, *Vilniaus magistrato*

1671 m. prie vienuolyno pradėjo veikti spaustuvė. Spaustuvė 1670 m. gruodžio 23 d. gavo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mykolo Kaributo Višnioveckio privilegiją. Iki uždarymo – iki 1781 metų išleido daugiau kaip 160 leidinių, iš jų 15 lietuvių kalba. Tai buvo ypač religinė literatūra, teologijos knygos, proginės, literatūros veikalai. Vienas iš jų populiarus Jono Barklajaus (1582–1621) eiliuotas herojinis epas „Argenidė“ (1756). Redaguotas Kšyštofo Lopačinskio ir išleistas Žemaičio vyskupo Antano Tiškevičiaus „Lietuviškas žodynas“, taip pat Tito Livio Buratinio architekto, egiptologo, mokslininko, instrumentininko, inžinieriaus „metro“ atradėjo knyga „Misura universale“, išleista 1675 m., parašyta italų kalba. Joje pirmą kartą paminėtas terminas „metras“. Vilniaus Pranciškonų spaustuvei vadovavo Jokūbas Pranciškus Dluskis, Feliksas Tovianskis, Viktoras Stepuravičius, Juzefas Senkalskis, Placidus Novickis⁴¹.

Vienuolyno bibliotekoje įvairiais metais buvo įvairus skaičius knygų. XVI a. atsiranda spausdiniai-inkubulai, amžiaus pabaigoje Vilniaus bibliotekoje buvo ne daugiau kaip 119 tomų. 49 knygas turėjo pavieniai konvento broliai – per mažai, kad egzistuoūtų studiumas. XVII a. knygų yra maždaug panašius skaičius. 1811 m. biblioteka turėjo 2800 vienetų knygų. Vienuolynas rinkdavo bibliotekai inkubulus, senąsias biblijas, istorijos veikalus ir kitus leidiniu, išleistus įvairiomis kalbomis. Po vienuolyno panaikinimo 1864 m. knygos buvo išvežtos į Peterburgą, Maskvą ir Vilniaus viešąją biblioteką⁴².

Iš XVII a. yra pirmosios žinios apie Pranciškonų bažnyčios vargonus. Pirmieji vargonininkų vardai jau yra minimi XV a. Per šventes grodavo muzikos kapelos. Tokiu būdu vienuoliai puoselėjo muzikos kultūrą⁴³.

Tarp vienuolyno geradarių 1625–1845 m. galima paminėti Pranciškų Rossochackį, Bresto arklininką Mykolą Suziną, kuris 1708 m. pastatė

dokumentai, f. 458, ap. 1, b. 238, l. 24; Balaišytė Lina, *Dailė Vilniaus miestiečių gyvenime XVII a. II pusėje – XVIII a.: dailės rinkiniai ir municipaliniai užsakymai*, „Kultūrologija“, t. 9, *Lietuvos dailė permainų laikais*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 77.

⁴¹ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentalni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 268–272.

⁴² Ten pat, p. 259–266.

⁴³ Dacewicz Alicja, *Organy we franciszkańskim kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Wilnie*, „Vargonų pašventinimas Vilniaus pranciškonų bažnyčioje“, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2022, p. 51–83.

koplyčią vienuolino bažnyčios teritorijoje, taip pat Samuelį Kmiecą, Mortą Machnievič, Kšyštofą Košycą, Simeoną Jankevičių, Marijaną Romanovičių, Heleną Paškevič, Martyną ir Joną Tutovskius, Vladislavą ir Heleną Mankovičius, Augustiną Andrių Stačevskį, vysk. Andrių Nieborskį, Feliciją Skopą, Kazimierą Zacharevičių, Pranciškų ir Heleną Visockius, Michalą ir Katažiną Ostroskius, Mykolą Birulą, Samuelį Šalupą, Eišiškių seniūną Domininką Koleckį, Vilniaus žemės teisėjo žmoną Aną Horodenską, Juzefą ir Rozaliją Kosciešovskius, Naugarduko vaivadienę Salomėją Sapiegaite-Radvilienę, Benediktą Volskį, Joną Rudominą, Kazimierą Narbutą, kariuomenės kapitoną Augustiną Kosakovskį⁴⁴.

Vilniečiai toliau burdavosi į įvairias bažnytines brolijas ir amatininkų cechus.

XVII a. prie vienuolino žinoma veikusi Šv. Antano Paduviečio brolija. Ji buvo įkurta 1664 m. balandžio 30 d. popiežiaus Aleksandro VII privilegija, kuri leido brolijos nariams tam tikromis sąlygomis laimėti atlaidus. Kiekvienas narys buvo įsipareigojęs skleisti šventojo kultą, priverlėjo ryšėti pašvęstą virvę, kartą per metus atlikti devyndienį, arba devynių antradienių noveną, pagal galimybes laikytis pasninko, kiekvieną antradienį devynis kartus sukalbėti poterius. Visuotinius atlaidus buvo galima laimėti stojimo į broliją dieną atlikus išpažintį ir priėmus šv. Komuniją; mirties dieną priėjus išpažinties ir šv. Komunijos; o tam nesant galimybių – lūpomis ar širdimi šaukiantis Švenčiausiojo Jėzaus⁴⁵.

Šv. Ivono Išpažinėjo brolija buvo įsteigta Vilniuje (1739–1742) Mažesniųjų brolių konventualų (Pranciškonų) ordino iniciatyva. Tuo tikslu Pranciškonų bažnyčioje buvo įkurta Šv. Ivono koplyčia, kurioje kabojo Šv. Ivono paveikslas ir buvo saugoma globėjo relikvija, kurios tikrumą patvirtino ir tuometinis Vilniaus vyskupas. Koplyčioje visi brolijos nariai reguliariai rinkdavosi į bendruomeninę maldą ir pamaldas. Net kelis kartus šios brolijos nariams už tarnystę Tiesai ir pagalbą nuskriaustiesiems tuometinis popiežius suteikė visuotinius atlaidus. Taip pat šios religinės brolijos iniciatyva 1860 m. buvo pertapytas Šv. Ivono altoriaus paveik-

⁴⁴ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 186.

⁴⁵ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Brolijos ir amatininkų cechai prie Vilniaus pranciškonų vienuolino nuo XVII a. iki vienuolino uždarymo 1864 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje. Provincijos veikla XVII–XIX a.“, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 15–16.

slas, atspindintis esminį šio šventojo gyvenimo pašaukimą – atsiliepti į skriaudžiamųjų skundus ir jų išklaudyti (minėtas paveikslas šiuo metu yra Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje⁴⁶).

Šv. Mikalojaus pranciškonų bažnyčioje Vilniuje buvo įkurta vokiečių kongregacija, kuri savo lėšomis atnaujino didįjį Šv. Mikalojaus altorių, Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios ir Viešpaties Jėzaus altorius. XIX a. čia buvo žinoma ir Šv. Mikalojaus brolija⁴⁷.

Taigi pamaldumo formų pranciškonų bažnyčioje būta labai daug ir įvairių, ypač Kristaus Kančios ir Šv. Pranciškaus virvės brolijose, kurios egzistavo jau XVI a. Jų reikmėms vienuoliai rašė ir vertė parankines knyga bei asketikos darbus. Dėl šių brolijų veiklos Vilniaus konventas tapo dvasinio elito centru.

Pamaldomis, per iškilmingas progas galimomis laimėti malonėmis pranciškonai pritraukdavo ir pavienius – brolijoms nepriklausiusius – tikinčiuosius. Jie turėjo teisę į dvasininkų patarnavimus, jų teikiamus šventus sakramentus, galėjo turėti nuolatinius nuodėmklausius. Privilegijos galiojo visiems vienuolyno geradariams. Juos būdavo leidžiama laidoti su abitais, jų vardai būdavo minimi po pamokslo arba atgailos, už juos būdavo aukojamos gedulingos pamaldos.

Religinėms brolijoms būdingų bruožų turėjo ir amatininkų cechai. Cechai rūpindavosi savo kopyčių ir altorių, jų liturginių reikmenų priežiūra bei atnaujinimu. Čia vykdavo visos cechų apeigos, iškilmingos pamaldos, šventųjų patronų garbei, šv. Mišios už mirusius cecho amatininkus ir jų šeimų narius. Dalyvauti pamaldose buvo privaloma, antraip – grėsė cecho statute nustatytos įvairios nuobaudos. Cecho gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su bažnyčia ir šventųjų kultu, vienas iš konvento vienuolių eidavo brolijos dvasinio globėjo (kapeliono) pareigas⁴⁸.

XVII a. prie Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Pranciškonų) bažnyčios Vilniuje buvo žinomi odininkų (vad. „baltušninkų“), batsiuvių, mėsinių, salyklininkų, XIX a. – puodžių cechus⁴⁹.

Prieš susibūrant odininkams į cechą, jie jau buvo žinomi pranciškonams. 1579 m. gegužės 26 d. Steponas Batoras pakartojo ir patvirtino „baltušninkams“ prie pranciškonų bažnyčios ankstesnes kardinolų,

⁴⁶ Ten pat, p. 16–17.

⁴⁷ Ten pat, p. 18.

⁴⁸ Ten pat, p. 18–19.

⁴⁹ Ten pat, p. 19.

vyskupu, bei popiežiaus legatų suteiktas privilegijas. Po kelerių metų atleido jų broliją ir nuo svaigalų mokesčio. Trakų gatvėje jiems priklausė mūrinis namas. 1597 m. gruodžio 1 d. miesto magistratas paskelbė nutartį dėl odininkų (*czewonoskórnikai, bialoskórnikai, czarnoskórnikai*), kurie negalėjo tarpusavyje pasidaryti veiklos sričių, ginčo. Buvo pasiektas abipusis susitarimas, tačiau ir vėliau dažnai kildavo ginčių tarp skirtingų rūšių odų išdirbėjų, dėl griežto darbo atskyrimo ir pasidalijimo nesilaikymo. 1636 m. lapkričio 26 d. valdovo Vladislavo Vazos dokumente minima, kad Pranciškonų bažnyčioje jie išlaiko Švč. Marijos Mergelės altorių. 1680 m. sausio 18 d. valdovas Jonas Sobieskis amatininkų prašymu patvirtino karo metais prazuvusius raštus ir cecho statutą. Tuo laikotarpiu bažnyčioje „baltušnikai“ turėjo Šv. Jokūbo ir Baltramiejaus koplyčią, o Šv. Mikalojaus gatvėje jiems priklausė mūrinis namas⁵⁰.

Susikūrusio mėsininkų cecho statutą 1596 m. balandžio 15 d. patvirtino valdovas Zigmantas Vaza. Septintajame statuto straipsnyje įrašyta, jog amatininkai privalo pranciškonų bažnyčioje pastatyti altorių, pagal savo išgales jį įrengti, prižiūrėti ir susirasti kunigą Viešpaties šlovinimui apeigoms atlikti. Vėlesni naujo statuto patvirtinimai rodo, kad cechui buvo patikėtas Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altorius ir to paties pavadinimo paveikslas, altoriaus priežiūra, jo puošyba, liturginių laikmenų priežiūra ir papildymas⁵¹.

Yra žinomi dar keli cechai, kurie globojo altorius pranciškonų bažnyčioje. Vienas iš jų 1552 m. gruodžio 9 d. įsteigtas salyklininkų cechas su Žygimanto Augusto patvirtintais nuostatais. 1669 m. sausio 12 d. salyklininkų cechas gavo Baltosios Rusios ir Lietuvos pranciškonų provincijolų kun. Pranciškaus Valerijono Vodylovičiaus leidimą statyti Šv. Lauryno altorių vietoj anksčiau globoto ir per karus sugriauto senojo. 1699 m. kovo 9 d. salyklininkų prašymu valdovas Augustas II cechui patvirtino naujus nuostatus⁵².

1859 m. pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno inventoriuje minimas ir puodžių cechas. Įsteigtas dar 1634 m. Jis turėjo savo altorių Švč. Trejybės bažnyčioje. Pranciškonų bažnyčioje jų globėja buvo Trakų Dievo Motina,

⁵⁰ Ten pat, p. 19–20.

⁵¹ Ten pat, p. 21.

⁵² Ten pat, p. 22–23.

kurios paveikslu seniausia kopija kabojo toje bažnyčioje. Jos vardo altorius su paveikslu buvo Šv. Ivono koplyčioje⁵³.

Prie pranciškonų vienuolyno veikusios brolijos ir cechai buvo svarbūs tiek patiems jų nariams, tiek ir vienuolinei bendruomenei. Aktyvus pasauliečių įsitraukimas į religinio pobūdžio brolių veiklą prisidėjo skleidžiant tikėjimo tiesas visose gyvenimo srityje. Brolių dalyvavimas dvasiniame pranciškonų aplinkos gyvenime juos vienijo ir stiprino tarpusavio ryšius. Amatininkų cechai veikė savo narių profesinį bei šeimos gyvenimą, taip pat atliko tam tikras religines funkcijas ir šiuo požiūriu turi bendrumą su brolijomis, kurios veikė prie bažnyčių. Brolijos, kaip gana stiprios organizacijos, darė įtaką miesto visuomeniniam, politiniam gyvenimui.

Religinių susivienijimų pagalba buvo svarbi pačiai Vilniaus pranciškonų vienuolinei bendruomenei. Brolijos ir amatininkų cechai fundavo, išlaikė, rūpinosi bažnyčios koplyčių ir altorių atstatymu bei gražinimu. Jie prisidėdavo rengiant viešąsias pamaldas ir išlaikant vienuolyną, o kartu broliai turėjo įtaką miestiečių dvasiniam gyvenimui.

XIX a. Vilniaus broliai neatsitolino nuo visuomenės pulso. Kai reikėjo parodyti patriotizmą ir meilę visuomenei bei tėvynei, pranciškonai aktyviai prisijungė prie protestų prieš caro valdžią. 1862 m. kapinėse prie Pranciškonų bažnyčios vyko demonstracijos prieš caro valdžią. Vilniaus visuomenė rinkdavosi prie Marijos skulptūros, kuri stovėjo bažnyčios kontraforse iš Trakų gatvės pusės, ir dainuodavo patriotines dainas. Vienuoliai sukilimo pradžioje prie Marijos figūros aukojo šv. Mišios. Taip pat ir vėliau aukojo šv. Mišias už žuvusius sukilėlius ir Vilniaus žuvusius protestuojančius žmones 1862 m. rugpjūčio 6 d. Pohuliankoje. Broliai sakė patriotinius pamokslus, atsisakė melstis už carą, priimdavo priesaikas iš sukilėlių. Du broliai prisijungė prie sukilėlių kariuomenės, kiti rėmė sukilėlius kitais būdais. Žinomi jų vardai: t. Eustachy'us Bujno, diakonas Adrianas Rzekońskis, t. Benedyktas Sawickis, t. Telesforas Misiukiewiczus, t. Florianas Ławniczus, t. Feliksas Gorczakus, t. Franciszekas Machcińskis, t. Tymoteuszus Józefowiczus⁵⁴.

⁵³ Ten pat, p. 24.

⁵⁴ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 286–287.

Vilniaus vienuolynas XX a. ir dabartis

XX a. pradžia – tai bažnyčios ir vienuolyno atgavimas. Atgimimas atėjo iš Lenkijos. Jungtimi tarp Mažesniųjų brolių konventualų šv. Kazimiero Lietuvos provincijos ir naujų atkurtų Vilniaus vienuolynų buvo Dievo tarno Melchioro Juozapo Fordono asmenybė. Jis buvo Vilniaus vyskupijos kunigas, kuris įstojo į ordiną ir buvo nusiųstas į paskutinį veikiantį Lietuvos provincijos vienuolyną – į Gardiną. Jis ir tapo pirmuoju XX amžiaus Vilniaus vienuolyno gvardijonu. M. J. Fordonas parašė pirmą prašymą, kad ordinui būtų gražintas vienuolynas su bažnyčia. Pastatų gražinimas įvyko 1934 ir 1938 metais⁵⁵. Lietuvos Mažesniųjų brolių konventualų provincija nebuvo atkurta. Vilniaus vienuolynas priklausė Šv. Antano ir Jokūbo Strepo Lenkijos provincijai, nuo 1938 m. priklausė Marijos Nekaltojo Prasidėjimo provincijai Lenkijoje. Vienuolynas ir bažnyčia vėl buvo privizuoti 1941 m., o iš brolių paimti 1948 m. Broliai vėl grįžo į savo bažnyčią 1998 m., o į vienuolyną – po ilgų kovų, taip pat ir ilgo bylinėjimosi Lietuvos teismuose 2017 m⁵⁶.

Broliai per visą vienuolyno egzistavimą buvo įvairių tautų – vokiečiai, lietuviai, lenkai, rusėnai, italai. Jie glaudžiai bendradarbiavo su savo broliais iš kitų šalių. Ypač su Vokietija, su Rygos vienuolynu, su Čekija, Lenkija, Italija.

Išvados

Nuo to laiko, kai pirmą kartą buvo paminėtas Vilniaus pavadinimas – „in civitate nostra Vilna“, pranciškonai savo ordino istoriją ir gyvenimo kelią susiejo su Vilniaus miestu. Jų misija buvo atvirumas, pagarba ir pasiaukojimas miestelėnams. Broliai praturtino Vilniaus gyvenimą darydami

⁵⁵ Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Mažesniųjų brolių konventualų vienuolynas Vilniuje 1919–1934 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje XX a. Šviesa spindi tamsoje“, Vilnius: Aidai, 2011, p. 42–43, 46.

⁵⁶ Dettlaff Marek Adam, *Mažesniųjų brolių konventualų vienuolynas Vilniuje 1919–1934 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje XX a. Šviesa spindi tamsoje“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 3, sud. Marek Adam Dettlaff OFMConv, Vilnius: Aidai, 2011, p. 38, 42; Gogola Zdzisław, *Dzieje franciszkańskiej prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię 1918–1939*, Kraków 2011, p. 14–21; *Franciszkanie – Wilno: poświęcenie klasztoru*, „Życie zakonne“, 30 sierpnia 2017, <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/swiat/franciszkanie-wilno-poswiecenie-klasztoru-71448/> [dostęp: 15.06.2023].

įtaką miesto kultūrai: pirmą kartą lietuvių kalba buvo užrašyti poteriai, broliai sakydavo pamokslus įvairiomis kalbomis, darė įtaką architektūrai, ypač propaguodami naują XVIII amžiaus klasicizmo stilių, bei turėjo svarbią vietą socialiniame ir visuomeniniame Vilniaus miesto gyvenime.

Bibliografija

- Balaišytė Lina, *Dailė Vilniaus miestiečių gyvenime XVII a. II pusėje – XVIII a.: dailės rinkiniai ir municipaliniai užsakymai*, „Kultūrologija“, t. 9, Lietuvos dailė permainų laikais, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 64–78.
- Baronas Darius, *Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje*, „Krikščioniškojo gyvenimo Lietuvoje atodangos XIV–XX a.“, ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 8, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, p. 9–46.
- Baronas Darius, *Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a.*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 9–31.
- Baronas Darius, *Vilniaus Pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Čerbulėnas Klemensas, *Architektai ir jų kūryba*, „Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio“, red. Algė Jankevičienė, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 275–332.
- Dacewicz Alicja, *Organy we franciszkańskim kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Wilnie*, „Vargonų pašventinimas Vilniaus pranciškonų bažnyčioje“, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2022, p. 51–83.
- Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku*, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 6, Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017.
- Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Brolijos ir amatininkų cechai prie Vilniaus pranciškonų vienuolyno nuo XVII a. iki vienuolyno uždarymo 1864 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje. Provincijos veikla XVII–XIX a.“, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 11–25.
- Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Mažesniųjų brolių konventualų vienuolynas Vilniuje 1919–1934 m.*, „Pranciškonai Lietuvoje XX a. Šviesa spindi tamsoje“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 3, sud. Marek Adam Dettlaff OFMConv, Vilnius: Aidai, 2011, p. 38–62.
- Dettlaff Marek Adam OFMConv., *Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje*, „Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis“, t. 36, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2012, p. 15–24.
- Dettlaff Marek Adam OFMConv, *Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVII a.)*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 54–81.
- Franciszkanie – Wilno: poświęcenie klasztoru*, „Życie zakonne“, 30 sierpnia 2017, <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/swiat/franciszkanie-wilno-poswiecenie-klasztoru-71448/> [dostep: 15.06.2023].

- Gogola Zdzisław, *Dzieje franciszkańskiej prowincji św. Antoniego i bl. Jakuba Strzemię 1918–1939*, Kraków, 2011.
- Kantak Kamil, *Czy franciszkanie wileńscy byli rozsadnikami religijnej reformy niemieckiej w w. XVI?*, „Ateneum wileńskie“, rocznik X, Wilno, 1935, p. 165–168.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I (1387–1507), išleido Jan Fijałek ir Władysław Semkowicz, Kraków, 1948, Nr. 33, p. 59.
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, *Vilniaus magistrato dokumentai*, f. 458, ap. 1, b. 238, l. 24.
- Makarczyk Józef, *Prowincja Litewsko-Białoruska Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w latach 1687–1845*, Grodno, 2012.
- Narbutas Sigitas, *Trys Gedimino 1323 metų gegužės 26 dienos laišakai*, „Metraščiai ir knigaikščių laišakai“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 99–117.
- Rabikauskas Paulius SJ, *Święty Kazimierz, patron Litwy*, Kraków: WAM, 1997.
- Rowell Stephen C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, „Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.“, ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 32–53.
- Sielepin Adelajda, *Michael Giedrojc (1420?–1485) a Christian of Timeless Spirituality. Before His Beatification*, „Soti“, 2018, vol. 65/93, p. 23.
- Vaitkevičius Gediminas, *Vilniaus įkūrimas*, ser. *Vilniaus sąsiuviniai*, t. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- Zinkevičius Zigmantas, *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Žemaitaitis Algirdas Mikas, *Eišiškių žemės pažiba – Stanislovas Rapolionis*, „Voruta“, 2011.06.18, Nr. 12 (726), p. 11.

The Influence of the Franciscans on the Development of the City of Vilnius and the Spiritual and Cultural Life of its Citizens

Summary

The Franciscans who came to Lithuania from the very beginning respected the local tradition and culture, enriching them with their spirituality. The friars had a great influence on the city of Vilnius and the lives of its inhabitants. They translated prayers into Lithuanian, took care of fraternities, guilds of craftsmen, published books in different languages in their printing house. They contributed to the development of architecture and the expansion of musical culture. People of different nationalities were joining the Franciscan community. The friary became a spiritual center attracting people of different social strata.

Keywords: Franciscans, Lithuania, Vilnius, craftsmen's guilds, brotherhoods, devotions, friary, culture

Pranciškonų įtaka Vilniaus miesto plėtrai ir miestiečių dvasiniam bei kultūriniam gyvenimui

Santrauka

Pranciškonai, atėję į Lietuvą, nuo pat pradžių gerbė vietines tradicijas ir kultūrą, savo dvasingumu ją praturtindavo. Vienuoliai turėjo didelę įtaką Vilniaus miestui ir miestelėnų gyvenimui. Į lietuvių kalbą išvertė maldas, dvasiškai rūpinosi brolijomis, amatininkų cechais, savo spaustuviėje įvairiomis kalbomis leido knygas. Prisidėjo prie architektūros plėtros, taip pat ir muzikos kultūros puoselėjimo. Į vienuolyną ateidavo įvairių tautybių žmoniai. Vienuoliai sugebėjo savo vienuolyną paversti dvasiniu centru ir pritraukdavo įvairių socialinių sluoksnių asmenis.

Raktažodžiai: pranciškonai, Lietuva, Vilniaus miestas, amatininkų cechai, brolijos, pamaldumas, vienuolynas, kultūra

Wpływ franciszkanów na rozwój miasta Wilna oraz na życie duchowe i kulturalne jego mieszkańców

Streszczenie

Franciszkanie, którzy przybyli na Litwę od samego początku szanowali miejscowe tradycje i kulturę, ubogacali je swoją duchowością. Zakonnicy mieli duży wpływ na miasto Wilno i życie jego mieszkańców. Przetłumaczyli na język litewski modlitwy, opiekowali się bractwami, cechami rzemieślniczymi, w swojej drukarni wydawali w różnych językach książki, przyczynili się do rozwoju architektury oraz rozszerzenia kultury muzycznej. Do klasztoru wstępowali ludzie różnej narodowości. Zakonnicy zdołali uczynić swój klasztor centrum duchowym i przyciągali ludzi różnych warstw społecznych.

Kluczowe słowa: franciszkanie, Litwa, miasto Wilno, cechy rzemieślnicze, bractwa, pobożność, klasztor, kultura